

PRZEZNACZENIE A WYDATKOWANIE KWOT Z PODATKÓW NADZWYCZAJNYCH Z DÓBR SZLACHECKICH W POLSCE XV WIEKU¹

„Wobec stale zmniejszających się dochodów z dóbr ziemskich, mianowicie z powodu licznych darowizn i jeszcze liczniejszych zastawów, już od samych początków XV wieku w razie zjawienia się nadzwyczajnych wydatków, powstawała konieczność ustanowienia nadzwyczajnych podatków... Po raz pierwszy zdarzyło się to w r. 1404 w związku z zamierzonym wówczas wykupem ziemi Dobrzyńskiej... Przełomowe pod tym względem znaczenie posiadała wojna z Zakonem za czasów Kazimierza Jagiellończyka. Konieczność utrzymywania wojsk zaciężnych podczas tej... wojny wywołała potrzebę nadzwyczajnych wysiłków ze strony społeczeństwa” — w ten sposób Jan Rutkowski wyjaśnia przyczyny pojawienia się w XV w. w Polsce podatków nadzwyczajnych². Z kolei Anna Sucheni-Grabowska przedstawia następujące uzasadnienie: „W drugiej połowie XV wieku pokrywali monarchowie koszty związane z zabezpieczeniem militarnym ziem południowo-wschodnich z dochodów domeny i regaliów, a coraz częściej — z pożyczek. Przy wzroście odpowiednich nakładów powodowanych obawą inwazji bądź koniecznością prowadzenia wojen, zwracała się monarchia o pomoc w postaci podatków do społeczeństwa”³.

Na przyczyny uchwalania podatków nadzwyczajnych w Polsce wskazywano więc w literaturze, lecz były to z reguły uwagi marginalne⁴. Nie próbowano ukazać tego zjawiska szerzej⁵. Najczęściej spotykamy się w historiografii z ogólnymi stwierdzeniami, iż pierwszy pobór uchwalono w 1404 r. na wykup z zastawu u Krzyżaków ziemi dobrzyńskiej, pozostałe zaś uchwały podatkowe były wywoływane wojnami prowadzonymi przez Jagiellonów oraz ich polityką

¹ Artykuł ten jest kontynuacją, a zarazem poszerzeniem zagadnień poruszanych w publikacji *O dysponowaniu wpływami z podatków nadzwyczajnych w Polsce XV wieku*, „Kwart. Hist.”, 2, 1992.

² J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, t. 1: *Czasy przedrozbiorowe*, Poznań 1947, s. 107.

³ A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*, cz. 1: *Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław 1974, s. 23.

⁴ T. Brzeczowski, *Ustanawianie podatków nadzwyczajnych w Polsce w XV wieku*, RDSG 1981, s. 78—79. Zob. też przyp. 2, 3.

⁵ Trudnością dla badaczy jest występująca tu fragmentaryczność źródeł. Stanisław Russocki pisze „Z braku źródeł nie wiele da się powiedzieć o finansach państwa w pierwszej połowie XV wieku jak również w czasach późniejszych”, tenże, *Od Krewa do Radomia: monarchia w Polsce pod rządami Jagiellonów (1385—1505)*, „Przegląd Humanistyczny”, 11/12, 1984, s. 36.

dynastyczną⁶. Czy tak zarysowany obraz przyczyn ustanawiania podatków nie zdaje się być nadmiernym uproszczeniem? Spróbujmy przedstawić wskazywane w źródłach motywy, którymi monarcha skłaniał szlachtę do akceptacji jego postulatów podatkowych. Dowiadujemy się o nich z nielicznych XV-wiecznych uniwersałów poborowych, wydanych w związku z podjętymi na sejmikach decyzjami, z królewskich poświadczeń wolności podatkowej dla stanu szlacheckiego. Nieco wiadomości znajdujemy również w uchwałach gremiów kościelnych. Źródłem są również *Roczniki* Jana Długosza, w których odnotowane są zabiegi monarsze o uzyskanie zgody na podatek.

W żądaniach królewskich wyróżnić można 3 rodzaje uzasadnień dla wysuwanych postulatów podatkowych wobec zgromadzeń szlacheckich czy synodalnych: 1) wykup ziemi lub zamków; 2) małżeństwo króla lub jego córki; 3) podatki związane z prowadzoną wojną, a po jej zakończeniu ze spłatą zaciężnych⁷.

Ad. 1. Wykupu ziemi i tenut w XV w. dotyczyło kilka uchwał podatkowych. Chronologicznie były to następujące uchwały:

1) 1404 r. „pro liberacione et redempcione Terre Dobrinensis”⁸.

2) 1447 r. „[pro] redemptione bonorum regalium, per divae memoriae Vladislaum patrem et Vladislaum filium, reges Poloniae personis quibuscunque inscriptorum”⁹.

3) 1454 r. „quomodo cum regni nostri confinia iniquorum hostili rabie furencium insultibus invadi, predacionibus vastari ac plerumque incendio ignis depopulari et a gente Thartarica nedum truculenta diripi manu [...] heu mesto corde cerneremus, ipsum itaque regnum nostrum, sub tanto oppressionum magis unualescencium gemens pondere, nostri muniminis defensione fulciri ac tueri cupientes castraque seu fortalicia, in metis regni nostri situata, utilitate facilius ex ipsis regnum nostrum protegendi suadente redimere volentes”¹⁰.

4) 1456 r. „[udzielono władzy dysponowania podatkiem — T. S.] non in alios tamen, nisi in publicos, et praesertim Prussiae et terrae Oswanczimensis solutionem, usus comissa”¹¹.

5) 1463 r. „[król posłał wysłanników] ut eorum ope et opera arx et civitas Kamyenyecz solveretur de obligatione pecuniali Theodorico olim Buczacki inscripta [...] et quoniam ex aerario regio, quod nullum ea tempestate fuerat,

⁶ T. Brzeczkowski, op. cit., s. 78—79.

⁷ W uchwałach synodalnych odnoszących się do podatków zezwala się na ich ustanawianie celem utrzymania lub spłaty zaciężnych.

⁸ CDP, t. II, ed. L. Ryszczewski et A. Muczowski, Varsoviae 1848, nr 349.

⁹ *Ius Polonicum...*, ed. J. W. Bandtkie, Varsoviae 1831, s. 258.

¹⁰ *Knigi polskoj koronnoj metriki XV stoletija*, t. 1: *Kniga nr 10 (1447—1454)*, ed. A. Graniczny, W. Mysłowski, Varsoviae 1914, nr 220.

¹¹ Joannis Długossii, *Opera omnia* cura A. Przeździecki edita, *Historiae Poloniae libri XII* instr. J. Z. Pauli, t. V, liber XII, s. 234; *Ius Polonicum...*, s. 300. Z podatku ustalonego w tym roku postanowiono nabyć Malbork, akt ten był związany z toczącą się wówczas wojną z Zakonem, dlatego uzasadnienie uchwalenia podatku zamieszczamy wśród poborów związanych z wojnami. Pomijamy kwestie związane z charakterem formalno-prawnym transakcji kupienia Malborka od zaciężnych. Zauważyć należy, że w różnych aktach z jednego roku poświęconych temu samemu podatkowi spotykamy różny stopień szczegółowości umotywowania potrzeby uchwalenia podatku, zob. 1/4, 3.A/3.

impensa ad fabricam et redemptionem huiusmodi dari non poterat, per militares Podoliae, de quolibet laneo et kmethone unum bovem se praestare obligantes, liberatiter collata est¹².

6) 1465 r. „Rex [...] praefatum Iohannem Odrowansch de castris Leopoli, Zidaczow, Sambor et aliis amovendum [...]. Quod ut facilius Rex efficeret, consensu unanimi terrarum Leopoliensis, Podoliae, Haliciensis et Belszensis [...] de singulis vero praefatarum terrarum habitatoribus, proprios focos et familias habentibus, boves, decreti sunt ad solvendas pecunias, in dictis castris quomodolibet per Regem inscriptas, decretumque in executionem positum¹³.

7) 1493 r. „pro exemptione bonorum regalium¹⁴.

Po jednym poborze nadzwyczajnym przeznaczono na wykup ziemi dobrzyńskiej będącej w zastawie u Krzyżaków (1) i na wykup królewskich zastawionych zapisami przez ojca i brata Kazimierza Jagiellończyka (2). Trzy uchwały poświęcone były na wykup tenut na Rusi (3, 5, 6), dwie zaś wykupowi lenn: ziemi oświęcimskiej (4) i ziemi zatorskiej (7, ziemię tę odkupiono w 1494 r.). Ze środków finansowych tej ostatniej zamierzano wykupić również część dóbr koronnych. Podatki (3, 5, 6) związane były z podniesieniem obronności państwa.

Ad. 2. Informację o podatku z 1453 r. przeznaczonym na prezent dla przyszłej małżonki króla, opierając się na relacji agenta krzyżackiego, podał Jacob Caro¹⁵.

W 1475 r. monarcha wystąpił o „universale subsidium pro solvendo aere contracto, ab universo Regno se obtenturum, cuius in erogenda ampla pro filia dote fuerat effusio¹⁶.

Ad. 3. Znacznie więcej uchwał podatkowych powzięto w związku z wojnami prowadzonymi przez monarchię. W źródłach możemy wyróżnić następującą gradację szczegółowości podawanych motywów uzasadniających uchwalenie podatków:

A) Ogólnikowe bez wskazania konkretnych powodów, jednakże z uwagi na okoliczności, w jakich znajdowało się królestwo, domyślamy się, że uchwałę podjęto w związku z prowadzoną wojną lub też w związku z powstałym zagrożeniem ze strony jednego z sąsiadów państwa Jagiellonów.

B) Wskazanie okoliczności, w jakich znalazło się państwo.

C) Dokładniejsze podanie celu, na który spożytkować zamierzano pobór; na przykład utrzymanie zaciężnych.

¹² Joannis Długossii, op. cit., s. 383.

¹³ Ibid., s. 410. Zdaniem A. Sucheni-Grabowskiej na wykup ten przeznaczono podatek 12 groszy z łanu i 1 wolu, zob. A. Sucheni-Grabowska, *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce, 1504—1548*, Wrocław 1967, s. 37. Wniosek ten jest mało prawdopodobny, zob. T. Szulc, *Uchwały podatkowe ze szlacheckich dóbr ziemskich za pierwszych Jagiellonów (1386—1501)*, Łódź 1991, s. 76—77.

¹⁴ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, ed. T. Wierzbowski, t. 2, Varsoviae 1905—1907, nr 267.

¹⁵ J. Caro, *Geschichte Polens*, t. 4, s. 450—451, miał to być pobór „dies sollte der zukünftigen Königin Morgengabe sein”, relacja ta znajdowała się w Archiwum w Królewcu. Wątpliwości powstające w związku z tym podatkiem — T. Szulc, op. cit., s. 33—34.

¹⁶ Joannis Długossii, op. cit., s. 635.

ad. A), 1) 1451 r. „[pobór] pro defensione terrae [... który po ściągnięciu miał być zachowany] pro ardua necessitate”¹⁷.

2) 1455 r. „subsidiu fertonum [...] sed ad petita nostrae Majestatis et pure considerata nostra, et Regni nostri magna et ardua necessitate, dederunt”¹⁸.

3) 1456 r. „[pobór wywoływany] magnis necessitatibus”¹⁹.

4) 1458 r. „in facto et necessitate rei publice tocius Corone et pro pace facienda”²⁰.

5) 1498 r. „ut pro libertate et fide ac summo reipublicae periculo salvandis”²¹.

ad. B), 1) 1456 r. „occasione belli contra ordinem crucigerorum”²².

2) 1466 r. „pro negotiorum belli Prussiae belicorum felici paratione”²³.

Uzasadnienie takie mogło zawierać wskazanie na zagrożenie państwa, najazdem ze strony któregoś z jego sąsiadów:

1) 1476 r. „pro tuicione et defensione terrarum nostrarum Podoliae et Moldaviae a Thurcorum impetu, hostium Regni nostri et tocius Christianae religionis impetu et incurso”²⁴.

2) 1485 r. „[kontrybucja] contra Thurcum”²⁵.

3) 1496 r. „invalescentibus contra nos et regnum nostrum gravissimis insidiis, tam ab immanissimo Thurcorum imperatore, cum quo treuge per

¹⁷ Ibid., s. 87. Szlachta wykupywała się od uciążliwej służby wojskowej na wypadek gwałtownej potrzeby, poborem. Podatek ten związany był z sytuacją wynikłą na pograniczu z Mołdawią, na którą przed rokiem miała miejsce nieudana polska interwencja zbrojna, Z. Spieralski, *Z dziejów wojen polsko-moldawskich. Sprawa pokucka do wstąpienia na tron Zygmunta I*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. 11, cz. 2, 1965, s. 70.

¹⁸ VL, I, f. 186. Pobór powzięty na zjeździe obozowym pod Grudziądem, 31 października lub tuż przed tą datą 1455 r., był związany z wojną trzynastoletnią z Zakonem, zob. T. Szulc, op. cit., s. 41.

¹⁹ *Ius Polonicum*, s. 294, zob. też *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438–1523, 1428–1525)*, wyd. B. Ulanowski, „Akta Komisji Historycznej AU”, t. 6, Kraków 1891, nr 29 z 1458 r.; *Index actorum saeculi XV*, ed. A. Lewicki, Kraków 1888, nr 3391 z tego roku dotyczy zszosu. Pobór uchwalony na wojnę z Zakonem, zob. uzasadnienie dla tego podatku zamieszczone 3.B/1, 3.C/2.

²⁰ *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis*, nr 29. W uchwale kapituły poznańskiej z 11 IX 1458 r. stwierdzano, że kontrybucję od kleru płacono „pro reipublice necessitate”, zaś w uchwale kapituły gnieźnieńskiej z 21 X 1458 r., iż była to „contribucio pro subsidio in terras Prussie”, *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum*, ed. B. Ulanowski, vol. I (*Monumenta Medi Aevi Historica*, t. XIII), Kraków 1894, nr 504, 1885. Pobór z łańców chłopskich w dobrach szlacheckich uchwalono na zjeździe nowokorczyńskim w grudniu 1457 r. i w Kole w styczniu 1458 r., a był on przeznaczony — jak pisze Jan Długosz — na spłatę roszczeń zaciężnych nękających Małopolskę, Joannis Długossii, op. cit., s. 259, 260. Również duchowieństwo powzięło wówczas decyzje podatkowe, H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od roku 1381 do połowy XVII wieku*, Lublin 1980, s. 131.

²¹ *Codex Epist. Saec. XV*, t. III, ed. A. Lewicki, Cracoviae 1894, nr 415, odnośnie datacji tego aktu, zob. T. Szulc, op. cit., s. 137. Pobór uchwalono w następstwie nieudanej wyprawy Jana Olbrachta do Mołdawii, która w drodze powrotnej doznała ciężkiej klęski na Bukowinie (26 X 1497 r.), w związku z tym na początku 1498 r. królestwu zagroził najazd turecki, zob. *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1: *Polowa X w. — 1572 r.*, red. M. Biskup, Warszawa 1982, s. 541–542.

²² *Kodeks dyplomatyczny Wielkiej Polski*, zebra. K. Raczyński, wyd. E. Raczyński, Poznań 1840, nr 127.

²³ *Codex Epist. Saec. XV*, ed. A. Sokołowski, J. Szujski, t. I, Cracoviae 1875, nr 201.

²⁴ Akta Grodzkie i Ziemskie, t. 6, nr 123 — dotyczy podatku zszosu nałożonego na Kraków.

²⁵ *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum*, nr 752. Kontrybucja związana była z uchwałami zjazdu w Piotrkowie 1484 r., H. Karbownik, op. cit., przyp. 256; zob. też T. Szulc, op. cit., s. 120.

triennium confecte iam prope diem expirabunt, quam a Thartaris et aliis hostibus, dominia regni nostri non solum depopulantibus verum etiam occupare volentibus cupientesque recolligere vires et subsidia, quibus hostium eorundem molimina reprimamus”²⁶.

4) Z tego roku „pro necessitate regni, id est, bello contra turcos et tartaros”²⁷. ad. C), na utrzymanie zaciężnych, 1) 1455 r. „pro expediendis stipendiariis”²⁸.

2) 1456 r. „[król na zjeździe] petiturus in ea [...] omnium censuum, quo facilius utrisque stipendiariis satisfacto impendi posset, mediatem”²⁹. Dla tego poboru natrafiamy na obszerniejsze umotywowanie w królewskim potwierdzeniu wolności kościoła z 17 IX 1456 r., wydanym w związku z postanowionym podatkiem od kleru, przeznaczano go „ad relevandum publicas res regni nostri pluribus eventibus debilitatas et infectas, ad solvendum quoque debita per gwerram Pruthenicam contracta et continua sua dilatione ascendente, usurarum turbationem quoque in solverentur causatura, ad recuperandum quoque castrum Marienburg et caeteras munitiones, castra, fortalitia et civitates, et ad solvendum captivos de hostili manu et potestate, quorum neutrum sine gravi aere et impensa poterat provenire”³⁰.

3) 1463 r. „pro stipendiatorum per nos nunc susceptorum conservatione in terris Cujaviae, pro reprimendis hostibus, ab invasione ipsarum Terrarum”³¹.

4) 1465 r. „cum his quoque pecuniis et emerita solvantur stipendiariorum obsequia, et bellum Pruthenicum continuetur”³².

5) 1473/1474 r. „[król] subvenire sibi pecuniario subsidio a militibus, ad manutenendum stipendiarios pro reprimendo bello, quod indubie ab Hungaro incumbere annuntiabatur, expostulans”³³.

Inną przyczyną mogła być konieczność spłaty długów, jakie monarchia miała po zakończonej wojnie wobec zaciężnych.

1) 1469 r. „pro stipendiariorum nostrorum alias in Prussia degencium exsolucione”³⁴.

²⁶ *Codex Epist. Saec. XV*, t. III, nr 417. W uniwersale podatkowym z tego roku, nakładającym na wszystkie miasta podatek „cize”, rzecz ujmowano następująco: „quod defensionis belligeracionique contra potentissimos immanissimosque Christi fidelium hostes, comuniter scilicet Turcorum et Thartarorum cezaris [sic], thezauri sicut principis quantumcunque ditissimi sic etiam nostri vix sufficere possunt, nisi comunibus consiliis et auxiliis ageretur res”, *ibid.*, nr 416.

²⁷ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 2, nr 629, 643. Podobnie w 1498 r. uchwalono „subsidium bellicum contra Turcas”, *Acta Stanów Prus Królewskich*, t. 3, cz. 2, wyd. K. Górski, M. Biskup, Toruń 1963, s. 14.

²⁸ Archiwum Toruńskie, nr 1627, list Hińczy z Rogowa do Gabriela Bażyńskiego z 17 III 1455 r.

²⁹ Joannis Długossii, *op. cit.*, s. 222.

³⁰ W dalszej części stwierdzano, że pobór miał służyć „ad rescindendam publicam calamitatem et necessitatem, et ad stabiliendam pacem communem se obtulissent, oblationem ipsam effectu reali expleturi”, zob. *Codex diplomaticus universitatis studii generalis cracoviensis*, pars II: 1441—1470, Cracoviae 1873, s. 179, nr CLXXXV.

³¹ VL, I, f. 202.

³² Joannis Długossii, *op. cit.*, s. 411.

³³ *Ibid.*, s. 597.

³⁴ *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879, nr 179, zob. też A. Gašiorowski, *Uchwały piotrkowskie i nowokorczyńskie roku 1468*, „Czasop. Prawno-Hist.”, 1, 1968, s. 73; *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis*, s. 185, nr 627.

2) 1486 r. „videlicet pro facienda serviciis solucione stipendiariis de Walachia ad Regnum Poloniae et praesertim ad terram Cracoviensem venientibus et magno dampno propter negligenciam sive retardacionem eorum solucionis et expediciones hominibus”³⁵.

Widzimy zatem, że monarcha zwracając się do szlachty o uchwalenie podatku z góry określał jego przeznaczenie. Konieczność przedstawienia takiej motywacji wydaje się być — zdaniem niektórych badaczy — czynnikiem ograniczającym możliwości władcy: po pierwsze w częstotliwości nakładania podatków³⁶, po drugie w wydatkowaniu pieniędzy publicznych do celów zakreślonych w uchwale sejmikowej bądź sejmowej³⁷.

O pierwszym z problemów rozstrzyga praktyka podatkowa z czasów panowania Kazimierza Jagiellończyka, ciągle zwracanie się tego monarchy do szlachty o podatki przeczy tej opinii³⁸. Zauważmy zarazem, iż nie było ani zwyczaju, ani takiej normy prawnej, która zabraniałaby monarsze zwracać się do szlachty o udzielenie mu nadzwyczajnej pomocy finansowej w postaci podatku³⁹ zwłaszcza, że prośby te były zawsze odpowiednio uzasadniane. Trudno więc mówić o istnieniu ograniczenia uprawnień króla w tym zakresie.

Co do drugiej kwestii, w literaturze nie zajmowano się nią szczegółowo, choć dostrzegano istnienie rozbieżności w wydatkowaniu pieniędzy publicznych z pierwotnym ich przeznaczeniem⁴⁰. W naszym artykule chcielibyśmy omówić ten problem dla okresu XV w. W związku z tym interesują nas szczególnie te wypadki, z których dowiadujemy się, iż pobór bądź jego część przeznaczono na cele nie wskazane w uchwale.

Co wiemy ze źródeł o wydatkowaniu kwot podatkowych przeznaczonych na wykup ziemi i zamków? Dla 4 z 6 uchwał podatkowych, ustanowionych w związku z planowanym wykupem, mamy informacje dotyczące zużycowania środków zgromadzonych w wyniku ich realizacji. Były to uchwały z lat 1404, 1463, 1465, 1493. Zebrane pieniądze zużyto w zasadzie zgodnie z uzasadnieniem podanym przy ich stanowieniu⁴¹. Jedynie w przypadku 1404 r. dysponujemy wiadomością, z której wynika, iż z podatku przeznaczanego na uwolnienie ziemi dobrzyńskiej będącej w zastawie u Zakonu

³⁵ *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis*, s. 202, zob. uwagę dotyczącą zapiski nr 258.

³⁶ T. Brzeczkowski, *Podatki zwyczajne w Polsce w XV wieku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia XVIII — Nauki Humanistyczne”, z. 128, 1982, s. 42.

³⁷ Sugestię taką wyraził J. S. Matuszewski, zob. tenże, *Świadczenia duchowieństwa na rzecz państwa w Polsce od r. 1381 do połowy XVII wieku (w związku z pracą H. Karbownika, Ciężary duchowieństwa...)*, „Czasop. Prawno-Hist.”, 1, 1983, s. 194.

³⁸ Król postępował tu z godnym podziwu uporem, zob. T. Szulc, op. cit., gdzie przedstawiono m. in. zabiegi władcy o podatki, jak i częstotliwość podejmowania uchwał podatkowych w XV w. (patrz tabela s. 150—151).

³⁹ Przywileje nieszwaskie, jak i poprzednie gwarancje szlacheckiej wolności podatkowej nigdy nie wykluczały możliwości dobrowolnego stanowienia podatku.

⁴⁰ Wymieńmy z nowszych prac S. Trawkowski w: *Zarys historii Polski*, red. J. Tazbir, Warszawa 1979, s. 146; J. S. Matuszewski, op. cit., s. 194.

⁴¹ Joannis Długossii, op. cit., t. III, s. 559; t. V, liber XII, s. 383, 410; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 2, nr 267; zob. A. Prochaska, *Konfederacja lwowska 1464 roku*, „Kwart. Hist.” 1892; L. Kolankowski, *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, Olsztyn 1991, s. 113; F. Papee, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 49; T. Szulc, op. cit., s. 22, 76.

Krzyżackiego władca przeznaczył 38 grzywien na opłacenie prac prowadzonych na zamku w Nowym Mieście Korczynie⁴². Wątpliwości powstają w związku z przeznaczeniem kwot uzyskanych z poboru z 1447 r. mającego na celu odzyskanie zastawionych królewskich. W materiale źródłowym nie obserwujemy bowiem akcji wykupu dóbr koronnych po roku 1447⁴³. Nie wiemy również czy zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem (wykup zamków na Rusi) wykorzystano pobór z 1454 r., czy, co też prawdopodobne, zużyto go na cele rozpoczynającej się wojny pruskiej. Nie napotkaliśmy informacji, aby w tym czasie dokonywano wykupu zamków pogranicznych.

W materiale źródłowym znajdujemy szereg informacji o wykorzystywaniu zebranych poborów ustanowionych w związku z prowadzonymi wojnami. Jan Długosz w *Annales* zamieścił relacje o wypłacaniu zaciężnym w okresie wojny trzynastoletniej żołdu pieniędzmi pochodzącymi między innymi z podatków nadzwyczajnych. Dotyczy to wpływów z podatków uchwalonych w 1456⁴⁴, 1457/1458⁴⁵, 1461⁴⁶ r. W *Kronikach* Jana Długosza zawarty jest przekaz z I. połowy 1469 r. mówiący o zaspokajaniu należności finansowych zaciężnych z wojny pruskiej kwotami z poboru z roku 1468⁴⁷. U annalisty brak jest wzmianek wskazujących na wydatkowanie dochodów z podatków na cele odmienne z ich przeznaczeniem.

Na dość nietypową sytuację natrafiamy pod 1462 r. W listopadzie tego roku monarcha zaciągnął u wojewody krakowskiego Jana z Pilczy pożyczkę w wysokości 1000 florenów węgierskich, którą zabezpieczył „in et super

⁴² *Rachunki z prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Korczynie w l. 1403—1408*, wyd. J. Karwasińska, „Kwart. HKM”, 2, 1956, zeszyt dodatkowy, s. (3) 425.

⁴³ Zwróćmy uwagę na niejednoznaczne w tym względzie stanowisko literatury. Stanisław Trawkowski, w związku z tą uchwałą, pisał „Zapewne tylko część uzyskanych stąd sum obrócono na rewindykację najważniejszych dóbr monarszych”, *Zarys historii Polski*, red. J. Tazbir, Warszawa 1979, s. 146. Z kolei Jacek S. Matuszewski wyraził wątpliwość co do tego, czy rzeczywiście uzyskane sumy zostały wydatkowane na ten cel, tenże, *Świadczenia*, s. 194, przyp. 40.

⁴⁴ Joannis Długossii, op. cit., t. V. liber XII, s. 236, 243, 255.

⁴⁵ Ibid., s. 268; o wypłacie dla zaciężnych dziejopis pisze na s. 276—277, lecz nie wiemy czy pochodziła ona z podatków nadzwyczajnych. J. Caro stwierdził, że pokwitowania ze strony najemników, którym zapłacono ok. Zielonych Świątek 1458 r., zamieszczone są u F. Palackiego, *Archiv Cesky*, t. VI/1, s. 508; oraz w *Codex Epist. Saec. XV*, t. 1/2, nr 164, zob. tenże, *Geschichte Polens*, t. V/1, s. 111, przyp. 1. Również Marian Biskup przyjmuje, że z tego poboru wypłacono ratę ks. Januszowi oświęcimskiemu za księstwo oraz zaspokojono innych zaciężnych w Małopolsce, 25—26 V 1458 r. w Bytomiu, tenże, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454—1456*, Warszawa 1967, s. 521, przyp. 132, z odesłaniem *Metryka Koronna* 11, s. 366; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. I, nr 482, 486, 487; *Acta Capitulum Cracoviensis et Plocensis*, nr 29. Tymczasem wspomniane regesty *Metryki Koronnej* (nr 486, 487) informują o zaciąganiu przez monarchę pożyczek „pro necessitate reipublice”; kolejny regest (nr 482) to mandat królewski do starosty Przedbora z Koniecpola wymierzony w opornych podatników; wypis z akt kapitulnych świadczy o zgodzie kapituły krakowskiej na podatek. Zatem powołane źródła nie uzasadniają wniosku M. Biskupa. Zadne z nich nie zawiera najmniejszej wzmianki o przeznaczeniu pieniędzy uzyskanych z zaciąganych pożyczek.

⁴⁶ Z poboru ustanowionego w obozie pod Chojnicami, Joannis Długossii, op. cit., t. V, liber XII, s. 326—327.

⁴⁷ Ibid., s. 523, na realizację tego poboru wskazuje Antoni Gąsiorowski odsyłając do kilkudziesięciu pokwitowań od rotmistrzów oddziałów zaciężnych pochodzących z okresu 18 V—23 VI 1469 r., tenże, *Uchwały*, s. 74, przyp. 19.

exactione fertonum terre lublinensis anni presentis colligendorum”⁴⁸. Sądzimy, iż pożyczka, z uwagi na czas jej zaciągnięcia, była podyktowana koniecznością szybkiego zdobycia gotówki na pokrycie bieżących kosztów prowadzonej wojny, zanim jeszcze pobór został wybrany. Podatek ów był niejako gwarancją pokrycia spłaty długu zaciągniętego przez władcę. Teodor Wierzbowski w swoim wydaniu zamieścił jeszcze dwa rejestry dotyczące spożytkowania sum z podatków nadzwyczajnych. Pierwszy, wydany 16 XII 1471 r., był asygnatą królewską na rzecz Stanisława z Chodcza wojewody ruskiego na „800 marc. ex fertonibus terrarum Podoliae ad eximendas dictas villas de manibus Joannis de Pomorzany”⁴⁹. Ówczesny pobór — jak informuje J. Długosz — przeznaczono na spłatę zaciężnych z okresu wojny trzynastoletniej⁵⁰. Zatem cel, dla którego powzięto podatek, różniłaby się z rzeczywistym zużytkowaniem części jego wpływów. Z drugiego rejestru wynika, iż król 14 XII 1475 r. w Koninie zabezpieczył Marcinowi z Pońca „116 fl. hung., quos olim Stiborius de Ponyecz, iudex posnaniensis, pater eius, Petro de Schamothuli, castellano Posnaniensi, pro rege solverat, super exactione 6 grossorum ex bonis monasterii Lubinensi inscribit”⁵¹. Pobór uzasadniony był zbrojnym konfliktem polsko-węgierskim⁵². I w tym wypadku wykorzystano dochody inaczej aniżeli pierwotnie zamierzano. Z wydatkowaniem części uchwalonego poboru wiardunkowego na zaspokojenie długu spotykamy się pod rokiem 1493, kiedy to 15 września Jan Olbracht polecił poborcy ziemi kaliskiej na wypłacenie kasztelanowi gnieźnieńskiemu, Sędziwojowi Czarnkowskiemu, 1000 florenów węgierskich ze ściąganego wówczas poboru⁵³.

Informacji o kolejnych wydatkach dokonywanych z podatków dostarczają nam rachunki królewskie. Wprawdzie nie są one wystarczające, by przedstawić problem w ujęciu statystycznym w dłuższych przedziałach czasowych, jednak dają wgląd w strukturę wydatków królewskich. W rachunkach tych pod 1477 r. odnotowano, z wyszczególnieniem pozycji, na jakie cele została

⁴⁸ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 1, nr 618, por. A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie. Początek ich i rozwój aż do ustalenia się udziału posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmku walnego 1374—1505*, Warszawa 1895, s. 105, przyp. 1. Pobór o tej stawce uchwalono w grudniu 1461 r., zob. T. Szulc, op. cit., s. 65—66, gdzie omówione źródła i literatura.

⁴⁹ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 1, nr 746. Wzmiankowany pobór ustanowiono w listopadzie 1470 r., T. Szulc, op. cit., s. 90.

⁵⁰ Joannis Długossii, op. cit., s. 543.

⁵¹ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 1, nr 1329, Ścibor z Pońca zmarł w 1469 r. (PSB, III, s. 286—287, s.v. Chelmski Ścibor, autor K. Piotrowicz), dług powstał więc przed tym rokiem. Nie znamy przyczyny ani czasu jego powstania. Henryk Karbownik w wykazie kontrybucji synodalnych z lat 1454—1643 zamieszcza informację o odrzuceniu królewskich próśb podatkowych w r. 1473 i 1474, tenże, op. cit., s. 133. Kontrybucję o tej stawce (6 gr) podjęto w 1469 r., lecz odnosiła się ona do diecezji krakowskiej, ibid., s. 132. Naszym zdaniem regest jest dowodem na to, że pobór 6 gr z łańów chłopskich w dobrach szlacheckich, uchwalony na przełomie 1473/1474 r., poza Małopolską objął Wielkopolskę (Lubin znajduje się w województwie poznańskim), wbrew temu, co wcześniej pisaliśmy, zob. T. Szulc, op. cit., s. 102. Zarazem mało to prawdopodobne, aby tylko chłopci z dóbr szlacheckich płacili ów pobór z łańów.

⁵² Ibid., s. 102, przyp. 2.

⁵³ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 2, nr 245. Również i w tym przypadku nie znamy przyczyny powstania wierzytelności, nie wspomina o niej autor biogramu o Sędziwoju Czarnkowskim, Kazimierz Kaczmarek, PSB, t. IV, s. 220, s.v. Czarnkowski Sędziwój herbu Nałęcz.

wydatkowana kwota 38 florenów pochodząca „de antiqua exactione sex gr”, podatku uchwalonego w 1473/1474 r.⁵⁴ Wzmiankowaną kwotę⁵⁵ rozdysponowano następująco: 763 gr (co stanowiło 65,34% całości) na pokrycie kosztów podróży na sejmiki: 313 gr (26,87%) na uczynki miłosierne — jałmużnę; 90,9 gr (7,79%) na żywność i produkty rzemieślnicze dostarczone na potrzeby dworu. Podsumowanie wydatków daje sumę wyższą o 26,9 gr (0,89 florena, co stanowi 2,35%), o tyle przekroczono bowiem sumę pierwotną. Trudno tu mówić naturalnie o przekroczeniu w warunkach, kiedy w państwie nie było z góry ustalonego budżetu. Pod 1478 r. natrafiamy na wpis z 21 czerwca świadczący o wpłacie z ziemi radomskiej z uchwalonego wówczas podatku⁵⁶, kwoty 30 grzywien⁵⁷. Wydano z niej 28 florenów i 2 grzywny (65,82%) dla wysłanników monarszych; 14 florenów i 6 gr (29,95%) na zapłacenie produktów dostarczonych na potrzeby dworu i dla rzemieślników. Wydatkowano razem 42 floreny, 6 gr i 2 grzywny, czyli 45 florenów i 12 grzywien, co odpowiadało 28,25 grzywien (94,58%). Z całej kwoty pozostało zatem 1,75 grzywien, tymczasem w podsumowaniu znajdującym się w rachunkach królewskich stwierdzono „Condordant distributa cum perceptis et excrescunt in distributis sex gr”, czyli, że pozostało 6 gr? Ten, jak i wcześniej zauważony błąd w prowadzeniu ksiąg rachunkowych, mógł powstać wskutek przeoczenia osoby prowadzącej księgę, świadczy zarazem o niezbyt skrupulatnym prowadzeniu rachunków. Z uwagi na wydatkowanie tych pieniędzy powstała konieczność wypłacenia na koszty utrzymania dworzaninowi udającemu się do Prus „pro expensis decem fl. de presentibus pecuniis octo et duos de pecuniis a domino Maczeyowski”⁵⁸. Wypłacono więc 8 florenów z aktualnie będących w dyspozycji podskarbiego pieniędzy (nie wiemy czy pochodziły one z poboru nadzwyczajnego) oraz wydano 2 floreny z wpływów jakie otrzymano od Ścibora Maciejewskiego, poborcy podatku poradnego w ziemi sandomierskiej. Przedstawiony rozkład wydatków nie wiele ma wspólnego z celem, który przyświecał szlachcie w momencie wyrażania nań zgody. Możemy się jedynie domyślać, że podróż wspomnianego dworzanina do Prus była podyktowana konfliktem, który powstał wokół obsady biskupstwa warmińskiego i tylko tę pozycję w wydatkach można by zakwalifikować jako zgodną z przeznaczeniem ustanowionego w marcu 1478 r. podatku z dóbr szlacheckich. Pewne wyobrażenie o strukturze wydatkowania kwot uzyskanych z podatków nadzwyczajnych otrzymujemy z danych zawartych w *Liber quantiarum regis Casimiri*⁵⁹. Odnotowane są w niej za pośrednictwem asygnat, wpłaty dokonywane

⁵⁴ *Rachunki królewskie z lat 1471—1472 i 1476—1478*, oprac. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław 1960, s. 181. W latach 1475—1477 nie uchwalono poboru o takiej stawce, dlatego przyjmujemy, że podatek dotyczy właśnie tej uchwały, zob. T. Szulc, op. cit., s. 102.

⁵⁵ Dla ułatwienia porównania przeliczamy floreny na grosze, gdzie 1 floren równy 30 gr.

⁵⁶ To znaczy w marcu tego roku podatku 12 gr z łanu, zob. T. Szulc, op. cit., s. 109.

⁵⁷ 1 grzywna równa 48 gr, czyli kwota wynosiła 1440 gr; zaznaczyć należy, że wydatków dokonywano we florenach.

⁵⁸ *Rachunki królewskie*, s. 235.

⁵⁹ *Teki Pawińskiego*, t. II, *Liber quantiarum regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488*, Warszawa 1887.

z nadchodzących do poborców kwot z podatku uchwalonego na przełomie 1484/1485 r., w związku z powstałym zagrożeniem tureckim Wołoszczyzny. Z zamieszczonych tam danych o wypłatach największą część pochłonęły wypłaty dla dworzan — 81 744 gr (67,83% wpisów), opłacenie zaciężnych wyniosło 12 600 gr (10,45%), zwrot pożyczek 11 400 gr (9,46%), wynagrodzenie dla poborców 9 600 gr (7,96%), zapłata za dostarczone futra 3000 gr (2,48%), diety poselskie 1200 (0,99%), koszty wysłania posła do margrabiego brandenburskiego 960 gr (0,79%). Łącznie na dochody przypadające z tego poboru wystawiono asygnat na 120 504 gr⁶⁰. Tylko niewielka część tej sumy — 10,45% — przeznaczona została na zaciężnych, a więc na cel, który był powodem podjęcia uchwały podatkowej. W tej samej księdze rachunkowej zawarte są nieliczne informacje dotyczące zużytkowania wpływów z poboru uchwalonego w 1487 r. w związku z zagrożeniem kresów południowo-wschodnich ze strony Tatarów. Znajdujemy jedynie 4 wpłaty, z których jedną przeznaczono dla dworzan królewskich, drugą dla poborcy podatkowego, trzecią na odnowienie mostu w żupach drohobyckich, czwarta była zapłatą za dostarczone królowi skórki⁶¹. Trudno doszukiwać się w powyższych wiadomościach powiązania z przeznaczeniem poboru ustanowionego na obronę granic państwa. Wydatki publiczne o charakterze administracyjnym nie związane z celem uchwalenia poboru mieszają się z wydatkami prywatnymi monarchy.

O tym, na co zostały wydatkowane kwoty pochodzące z poborów nadzwyczajnych, dowiadujemy się z oficjalnej, acz gniewnej wypowiedzi monarchy skierowanej w lutym 1501 r. do posłów. „Same poselstwa kosztowały około 16 000 dukatów, prócz tego najęto porządných żołnierzy, gdyż szostaki więcej kraj spustoszyli, niż wszyscy nieprzyjaciele [...] Zresztą nie byłbym waszym panem tylko parobkiem, gdybym miał tutaj rachunek zdawać”⁶². Monarcha odrzucił jakąkolwiek próbę kontroli dokonywanych przez niego wydatków. Decydowanie sejmu o przeznaczeniu podatków kończyło się w momencie jego uchwalenia, od tej chwili inicjatywa w wydatkowaniu przechodziła w ręce monarchy⁶³.

Powyższy stan rzeczy nie uległ zmianie za panowania Aleksandra Jagiellończyka⁶⁴. Pisząc o czasach jego następcy, Zygmunta I, Anatol Lewicki zauważył, że wówczas „zabierano przeznaczone na wojny pobory [na inne cele

⁶⁰ Zdajemy sobie sprawę, iż dane te nie są pełne. Fryderyk Papée szacuje, że uchwalony wówczas podatek nadzwyczajny miał przynieść 17 178 zł węgierskich i 8 gr z dóbr ziemskich, tenże, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. 1: *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1904, s. 321. Tymczasem kwota wydana za pośrednictwem asygnat daje nam sumę 4016 zł, 8 gr, czyli 23,4% całości.

⁶¹ *Liber quitantiarum regis Casimiri*, s. 156, zapis z 15 czerwca, s. 169, zapis z 10 września, s. 172, zapis z 1 października oraz s. 183, zapis z 19 X 1487 r.

⁶² Cytuje za F. Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 224, przyp. 3.

⁶³ Monarcha, wbrew wysuwanej niekiedy przez literaturę tezie, nie był ograniczany w zakresie swobody dysponowania sumami pochodzącymi z podatków nadzwyczajnych, zob. T. Szulc, *O dysponowaniu wpływami z podatków nadzwyczajnych...*

⁶⁴ J. Rutkowski, *Skarbowość polska za Aleksandra Jagiellończyka*, „Kwart. Hist.” 1909, s. 70, 74, 75.

— T. S.], wymuszano je postrachem napadów wojennych”⁶⁵. W latach 1536, 1538, 1540 szlachta na sejmach zarzucała panującemu wydatkowanie sum poborowych na cele prywatne, nie zaś na obronę państwa⁶⁶. Z kolei na sejmie 1542 r., jak pisze Anna Dembińska, posłowie uchwalając pobór na utrzymanie zaciężnych na pograniczu ziem koronnych dodali zastrzeżenie „żeby te pieniądze nie były obrócone na co innego, co do żywego oburzyło króla”⁶⁷.

Podsumowując nasze dotychczasowe rozważania, stwierdzamy, iż dokonywany w literaturze podział dochodów skarbu na zwyczajne — wybierane na potrzeby skarbu nadwornego, i nadzwyczajne — przeznaczone na cele publiczne⁶⁸, w świetle dostępnych danych dla XV w. nie znajduje potwierdzenia. Zbadany materiał rzuca światło na rolę władcy w polityce skarbowej. Monarcha nie rozróżniał wydatków prywatnych od publicznych, dysponował swobodnie kwotami podatkowymi, które według zamysłu podatników miały być niejednokrotnie przeznaczone na inny cel. Czerpano z nich środki na finansowanie bieżącej działalności państwa, np. na legacje na sejmiki, poselstwa dyplomatyczne, wynagrodzenie poborców, diety poselskie, utrzymanie dworu królewskiego, czy wręcz na zaspokajanie potrzeb osobistych władcy. Panujący, będąc zadłużony u osób prywatnych, wykorzystywał podatki nadzwyczajne do likwidowania swoich (państwowych?) długów. Brak było zinstytucjonalizowanych form kontroli, za pomocą których czuwano by nad tym, jak monarcha gospodaruje zebranymi pieniędzmi. Można mówić jedynie o kontroli wstępnej, w chwili rozpatrywania wniosków monarszych o podatki, co wynikało z niechęci podatkowej szlachty. Decydowanie sejmu czy sejmików o przeznaczeniu uchwalanego podatku kończyło się w momencie jego uchwalenia, od tej chwili całkowitą swobodę decyzji posiadał król. Podejmował je

⁶⁵ A. Lewicki, *Zarys historii polskiej aż do najnowszych czasów*, wyd. 7 przejrzał i uzupełnił H. Mościcki, Warszawa 1913, s. 192. Zdaniem autora, monarcha czynił to pod wpływem swej żony Bony. Według nas była to kontynuacja polityki poprzednich monarchów.

⁶⁶ W. Uruszczyk, *Sejm walny koronny w latach 1506—1540*, Warszawa 1980, s. 24, 84—85, 211. Zob. też uwagę A. Sucheni-Grabowskiej, *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504—1548*, Wrocław 1967, s. 57, przyp. 57.

⁶⁷ A. Dembińska, *Zygmunt I. Zarys dziejów wewnętrzno-politycznych w latach 1540—1548*, Poznań 1948, s. 208. Szlachta wyrażając zgodę na podatek na sejmie warszawskim 1556/1557 r. żądała, aby „Poborcy obrani na żadne listy i kwity wydawać pieniędzy nie mają, jeno na żołnierze”, *Diariusz sejmiku walnego warszawskiego z r. 1556/1557*, wyd. S. Bodniak, Kórnik 1939, s. 80. Symptomatyczną wypowiedź posła szlacheckiego do senatorów napotykamy w diariuszu z sejmu 1570 r.: „konstytucja obmawia i rozkazuje, że nie na co się te czwarte części obracać mają, jedno na obronę potoczną i obawiają się [szlachta — T. S.], aby to w sequele nie weszło, aby tą czwartą częścią nie szafowano na opatrzenie zamków i na posły cudzoziemskie albo swoje, a potem przez niedostatek w skarbie w niwecz się wszystko obrócić musiało”, zob. *Dyaryusz sejmiku warszawskiego r. 1570*, w: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 1, wyd. J. Szujski, Kraków 1872, s. 124. Świadczy ona, iż monarcha usiłował (?) postępować z kwartą, jak z innymi podatkami.

⁶⁸ J. Rutkowski, op. cit., s. 74 — autor pisze, iż wówczas „Teoretyczny podział dochodów i wydatków na publiczne i prywatne był przeprowadzony”. Zdaniem L. Kolankowskiego do praktycznego rozdelenia skarbu na prywatny i publiczny doszło z chwilą objęcia tronu przez Zygmunta I (badacz wiąże to z powołaniem Andrzeja Kościeleckiego na urząd podskarbiego wielkiego koronnego), tenże, *Polska Jagiellonów*, s. 139. Z kolei według W. Pałuckiego już w XV w. „Dochody skarbu i ich źródła... dzieliły się na zwyczajne wybierane przeważnie do skarbu nadwornego i nadzwyczajne, przeznaczone na cele publiczne”, *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, t. 2, Warszawa 1981, s.v. skarbowość. Tymczasem rzeczywisty podział dochodów i wydatków na publiczne i prywatne pojawi się znacznie później.

elastycznie w zależności od aktualnie występujących potrzeb. To, że pobór przeznaczony został w uchwale podatkowej na określony cel nic nie znaczyło, stanowiąc jedynie uzasadnienie dla jego uchwalenia⁶⁹. Dostrzegamy zarazem kontynuację tej polityki w XVI w.

Powyższe rozważania nie oznaczają, iż władca dokonywał nadużyć w gospodarowaniu pieniędzmi poborowymi. Niejednokrotnie panujący opłaca zaciężnych — którzy winni być utrzymywani z podatków nadzwyczajnych — pieniędzmi z innych dochodów⁷⁰. Nie sporządzano planu dochodów i wydatków na określony czas, nie było więc budżetu państwa, który narzucałby monarsze dyscyplinę w dysponowaniu środkami finansowymi. Nie był on z tych pieniędzy rozliczany. Wydatkowanie pieniędzy podatkowych odbywało się za pośrednictwem asygnat. Nieprzestrzeganie wskazanego w uchwale przeznaczenie podatków nie stanowiło naruszenia przepisów prawa.

---

⁶⁹ Przy obecnym stanie źródeł nie można ustalić, jaka część zebranych podatków była rozdysponowana zgodnie z uchwałą, jaka zaś na inne potrzeby panującego.

⁷⁰ W. Pałucki, *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku*, Wrocław 1974, s. 36, przyp. 69.